

TÜRK DÜNYASINDA KAVRAM KARGAŞASI: GÜNCEL, TARİHSEL VE POLİTİK KAVRAMLARI TÜRK KENEŞİ ÜZERİNDEN YENİDEN OKUMA

Alparslan ÖZKAN

Blog No: 28
04.05.2021

Alparslan ÖZKAN

ODTÜ Avrasya Çalışmaları Yüksek Lisans

Kavramlar Arası Çatışmanın Yol Açtığı Bütünlük Sorunu

Dünya siyasetinde devletlerin çıkar çatışmaları, toplumların sosyal ve ekonomik yapılarını tarihin her döneminde etkilemiş ve değiştirmiştir. Bu etkinin ve değişimin bir diğer uzantısı, coğrafi yer adları ve toplumsal kimlik tanımlamalarında da varlık göstermiş, dönüşen ve değiştirilen birçok kavram, temelde Bölgede üstün gücün kim olduğu sorusunun yanıtını bulmaya yardımcı olmuştur. Doğu Avrupanın Orta Avrupaya, Transkafkasyanın Güney Kafkasyaya evrilmesi gibi örnekler, eski hâkim gücün etkisini bölge üzerinden kaldırma uğraşının 20nci yüzyıl yansımalarındandır.

Benzer bir durum Türkistan sahasında da görülmektedir. Bölgenin tarihsel ve güncel koşullarıyla ilgili yapılan değerlendirmelerde, yer adları ve kimlik tanımları üzerinden oluşan ikiliklere sıkça rastlanılmaktadır. Bu ikilikler, bir yandan yukarıdaki örneklerde olduğu gibi bölgedeki hakim güçler savaşımına açıklık getirmekte, ancak diğer yandan tarihi bütünlükçü bir şekilde okumanın ve değerlendirmenin karşısına zorluklar çıkarmaktadır.

Bu zorluğun ilkini, tarihsel süreçte genel bir kabulle oluşmuş Türkistan adının silikleştiği ve yerine Orta Asya tabirinin baskın olarak kullanılmaya başlandığı süreçte görüyoruz. Sözlük anlamı olarak Türkistan, Türklerin yaşadığı yer anlamına gelir. Bu tanımın, Türkler tarafından değil de Farslar ve Araplar tarafından yapılmış olması,[1]

Türkistan adının tarihin olağan akışı içerisinde, çevre halklarca benimsenerek oluştuğunu görmek açısından değerlidir. Bu ad, Çarlık Rusyanın 18. yüzyılda bölgede baskın güç olduğu dönemde de varlığını sürdürmüş, hatta erken dönem Sovyetler Birliğinde Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adı altında kullanılmaya devam etmiştir. Ancak 1920li yılların ortasından itibaren Sovyet politikaları, etkinliğini bu yer adı üzerinde de göstermiş; Orta Asya tabiriyle bölge yeniden tanımlanmıştır. Türkistanda kurulan sosyalist cumhuriyet parçalara ayrılarak, bölge halkının yerel kimlikleriyle yeniden tanımlanmıştır. Üstyapısal unsurların etkisiyle oluşan bu yeni kavrayış ve oluş, bölge tarihini bütünlükçü bir şekilde okumakta olduğu gibi güncel koşulları incelerken de yanıt bulması güç soruların yöneltmesine nedendir. Örneğin, bugün bir Doğu Türkistan varsa, Batı Türkistan nerededir?

Dış müdahalelerle üretilen kavramların yeniden şekillendirdiği Türkistanda, Türk kimliği de bu yeniden tanımlama çabalarının odak noktalarındandır. Bunda, yabancı akademik literatür üzerindeki politik tavrın etkisi büyüktür. Bölgede Türk adının yaşayan hâli olan Türük ve Türük sözcükleri bile, kimi İngilizce akademik kaynaklarda doğrudan Turkic olarak çevrilmektedir. Bu kavram, Türkiyede de uzun yıllar bölge cumhuriyetleri ve halklarını tanımlamak için kullanılan Türkî teriminin karşılığıdır. Türk Dilli Halklar veya Türkçe Konuşan Ülkeler gibi deyişler de zamanla Türkî kavramının bir alternatifi olarak şekillenmiş, böylece hem ulusal hem uluslararası akademik camianın yoğun olarak kullandığı ögeler hâlini almıştır.

Sürekli olarak siyasal koşullara bağlı biçimde şekil değiştiren bu tür tanımlamalar, Türk tarihi okumalarında şüphesiz bir boşluk yaratmaktadır ve yaratacaktır. Kazak toplumunun farklı milletlerce Kazak-Kırgız, Kırgız-Kazak veya Kazak-Burut olarak çeşitli isimlerle tanımlanması[2] ve bunun neticesinde birçok eski kaynakta bahsedilen halkın kim olduğu sorusunun yanıtını bulmaktaki güçlük, Türk tanımı için de gelecekte ortaya çıkabilecek bir durumun 20nci yüzyılda yaşanmış bir örneğidir. Bu örneğin ışığında, Türk dünyasının tanımlanmasındaki kavramsal bolluk sorununa, geçmişten günümüze şu soru yöneltilebilir: Mağcan Cumabay, Ahmet Cevad ve benzeri isimlere, bugün Türk mü Türkî mi yoksa Türk dilli halklar şairi mi denmelidir?

Türk Keneşinin Kavramlar Üzerindeki Tesiri

Yukarıda bahsedilen kavramlar üzerindeki anlaşmazlıklar ve oluşan ikilikler, ortak bir hareket noktasının eksikliğinden kaynaklanmıştır. Bu noktada Türk Keneşinin; Türk dünyasını, Türk kavramını ve bölgesel unsurları tanımlamak hususunda, önemli bir boşluğu doldurduğu görülmektedir. Özellikle son yıllarda bu örgütlenme içerisinde üretilen fikirler ve belirli kavramların kullanımındaki ortak yaklaşım, bir yandan iyi niyetlerle oluşturulan ancak toplumsal bir karşılık bulamamış tanımların eksikliklerini gidermekte, diğer yandan politik koşullar içerisinde doğmuş ve bölge tarihini okuma noktasında bir sorun hâline gelen yabancı tamlamaların karşısına güçlü alternatifler getirmektedir. Bu ortaklık, Türk Keneşi toplantılarında kullanılan devletler düzeyindeki dile ve alınan kararlara yansımaktadır.

Aslında Azerbaycan ve diğer Türk cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmalarının

Yapılan bu son toplantı, Türk dünyasının hem coğrafi hem de toplumsal kimliğinin ortak kavramlarla nitelendirilmesi açısından önemli bir gelişmedir. Toplantıda kullanılan kavramlar üzerinden genel bir değerlendirme yapıldığında, Türk halkları, Türk dünyası ve Türk devletleri gibi kavramların baskın olarak kullanıldığı görülmektedir.

Toplumsal kimlik tanımı üzerinde olgunlaşan bu uzlaş, coğrafyanın tanımı noktasında da önemli bir adımın atılmasına neden olmuştur. Bölgenin genel ve tarihi adı olan Türkistanla aynı adı paylaşan Kazakistanın Türkistan şehri, zirvede Türk dünyasının manevi başkentlerinden biri olarak kabul edilmiştir.[4] Sembolik olarak Türkistan adının yaşatıldığı bu kent, Ahmet Yesevi gibi bütün Türk dünyası için değerli olan bir düşünürün türbesinin bulunduğu yerdir. Bu türbe, yüzyıllar boyu bölge halklarının tümünü bir araya getiren kutsal bir uğrak noktası olmuştur.

Emir Timur bu türbeyi, 14üncü yüzyılda göçebe toplumlari tek bir din çatısı altında birleştirmek için inşa ettirmişti.[5] Bütün Türkleri aynı din çatısı altında birleştirerek güçlü bir asabiye oluşturmayı amaç edinen bu tarihi karar, bugün bile Türk dünyasının ortak asabiyesini şekillendirmek amaçlı atılan adımlarda canlılığını korumaktadır. Türkistan adının yeniden ön plana çıkarılmasında gösterilecek kararlılık, Türk dünyasının gelecekte izleyebileceği ortak yol için kıymetli bir parola oluşturacaktır.

Söylemler ve alınan kararlarda görüldüğü üzere, Türk Keneşi üyeleri yeni dönemde, Türk kavramını örgütün üst siyasal kimliği olarak kabul etmekte ve kullanmaktadır. Aynı zamanda, Türkistan adı yeniden önem kazanmaktadır. Bu gelişmeler, Sovyet tecrübesi boyunca yaşanan siyasal kopukluktaki iyileşmeler olarak görülmelidir.

Ancak siyasal söylemlerdeki ortaklık, toplumsal düzeye inerek kabul gördüğü takdirde kalıcılaşabilir. Türk Keneşi; birçok alt birimiyle kullanmaya başladığı ortak dili, toplumsal tabana yayabilmek amacıyla da çalışmalar gerçekleştirmektedir. Bu bakımdan Türkiye, Kazakistan, Kırgızistan ve Azerbaycanda okutulmaya başlanan Ortak Türk Tarihi Dersi önemlidir. 2020 yılında faaliyete geçen bu ders, halihazırda gerek Türkiye gerek diğer ülkelerden binlerce öğrencinin yararına sunulmuştur. Eğitim alanındaki bu önemli gelişmeye ek olarak, Kazakistan devlet başkanı Tokayev, 31 Mart Zirvesinde üye ülkeler arasında Ulu Türkler Eğitim Fonu oluşturulması gerektiğini ve Kazakistanın Türk devletlerinden 50 öğrenciye burs vermeye hazır olduğunu belirtmiştir.[6]

Eğitim alanındaki benzer çalışmaların artışı, ilk bölümde sayılan kavram kargaşasının önüne geçebilecek, siyasal süreçte gerçekleşen kavramsal bütünlüğün Türk halkları tarafından benimsenmesine katkı sunacaktır. Alınan siyasal kararların geleceğe aktarımı, ancak toplumların birlik duygusuyla sağlanabilir.

[1] Taşağıl A. (2012): 556-560. Türkistan. İslam Ansiklopedisi (41. Cilt). 30 Nisan 2021 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr> adresinden erişildi.

[2] Barthold W. (2006): 32. Türk-Moğol Ulusları Tarihi. Ankara: Türk Tarih Kurumu

[3] Tayfur N. A. (2021, Mart 31). Kırgızistan Cumhurbaşkanı Caparov: Türk Konseyi isminin, Türk Devletleri Örgütü Olarak Adlandırılmasını Destekliyoruz. 29 Nisan 2021 tarihinde <https://www.aa.com.tr> adresinden erişildi.

[4] Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Türkistan Gayriresmi Zirvesi Bildirisi (2021, Mart 31). 31 Mart 2021 tarihinde <https://www.turkkon.org/> adresinden erişildi.

[5] Privratsky B. G. (2001): 54. Muslim Turkistan: Kazakh Religion and Collective Memory. Great Britain: Curzon Press

[6] Kussainova M. (2021, Mart 31). Kazakistan Türk Devletleri Ortak Ekonomi Bölgesi Kurulmasını Teklif Etti. 29 Nisan 2021 tarihinde <https://www.aa.com.tr> adresinden erişildi.

Yazar hakkında :

Atıfta bulunmak için: ÖZKAN, Alparslan. 2026. "TÜRK DÜNYASINDA KAVRAM KARGAŞASI: GÜNCEL, TARİHSEL VE POLİTİK KAVRAMLARI TÜRK KENEŞİ ÜZERİNDEN YENİDEN OKUMA." Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM), Blog No.2021 / 28. Mayıs 04. Erişim Nisan 09, 2026. <https://avim.org.tr/public/Blog/TURK-DUNYASINDA-KAVRAM-KARGASASI-GUNCEL-TARİHSEL-VE-POLİTİK-KAVRAMLARI-TURK-KENESI-UZERİNDEN-YENİDEN-OKUMA>

Süleyman Nazif Sok. No: 12/B Daire 3-4 06550 Çankaya-ANKARA / TÜRKİYE

Tel: +90 (312) 438 50 23-24 • **Fax:** +90 (312) 438 50 26

@avimorgtr

<https://www.facebook.com/avrasyaincelemelerimerkezi>

E-Posta: info@avim.org.tr

<http://avim.org.tr>

© 2009-2025 Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM) Tüm Hakları Saklıdır